

Essay

Lovens magt: Ideen om borgernes retsbeskyttelse

Af Annick Prieur, Professor,
Institut for Sociologi og Socialt Arbejde, Aalborg Universitet

Magtudredningen 2.0

At magt udøves gennem lovgivning og håndhævelse af denne, er indlysende. Det er dog mindre indlysende, i hvilken grad lovgiveres intentioner med denne magtudøvelse indfris. Hvad skal til for, at lovgivning faktisk fører til, at adfærd ændres? Spørgsmålet er for stort til at kunne besvares i dette lille essay. Min ambition er kun at udfordre troen på, at samfundsproblemer kan løses i et snuptag gennem lovgivning. Jeg vil diskutere lovens og straffens virkninger, først generelt og derefter ud fra eksemplet om kriminalisering af psykisk vold.

Efter årtusindskiftet er dansk straffelov blevet udvidet gennem en række nykriminaliseringer, samtidigt som flere strafferammer er blevet udvidet. Efter en samlet analyse af de i alt 911 straffelovsændringer i perioden 1980 til 2022 finder Feldtmann et al. (2024) at der er markant flere ændringer efter årtusindskiftet. Ændringerne indebærer en række nykriminaliseringer, udvidelse af gerningsindhold i eksisterende paragraffer sammen med højnede strafferammer. De fire forfattere konkluderer (s. 61): «(...) lovgivers intense og dedikerede indsats for at benytte straffeloven som løsning på forskellige problemstillinger i samfundet spiller en betydelig rolle i den mere straffende tilgang, der kendetegner dansk strafferet efter årtusindeskiftet.»

Denne *retsoptimisme* - altså troen på retten som problemløser - viser sig i den danske politikerstand som en overbevisning om, at retsregler kan styre folks adfærd på alle livets områder (jf. Dalberg-Larsen og Kristiansen 2014 s. 93-94). Når der kaldes på retlige løsninger, er det gerne begrundet med hensynet til ofrene. Et eksempel er daværende justitsminister Søren Pape Poulsen begejstring for straffeskærper på voldsområdet i 2019 (<https://www.dr.dk/nyheder/indland/voldsmaend-straffes-haardere-men-virker-de-strengere-straffe>): «Jeg er rigtig glad for det, for vi ønsker at føre en stram retspolitik, hvor vi tager hensyn til ofrene. Der skal være en konsekvens ved at bryde samfundets regler. De hårdere straffe skal sende et signal om, at du og jeg kan være trygge, og at du bliver taget seriøst som offer. Vores samfund bliver mere trygt, og vi får færre forbrydelser.»

Lovens og straffens virkninger

Overordnet set kan der nok ikke herske tvivl om, at uden love eller uden politi og domstole til at sørge for at lovbrud kunne straffes, ville vi alle have grund til at føle os utrygge. Men det er alligevel ikke givet, at Poulsen har ret, når han antager, at en udvidet strafferamme vil give ville give færre voldsforbrydelser.

De mekanismer, der kunne føre til, at en strafferamme påvirkede forekomsten af vold, skulle i så fald være en af følgende:

De almenpræventive (eller generalpræventive) mekanismer vedrører, hvordan risikoen for straf kan påvirke den generelle befolkning til at afstå fra kriminalitet. Afskrækkelse, moraldannelse og vanedannelse er de tre måder straf befolkningen kan påvirke på (Andenæs 1977): Ved at folk bliver skræmt fra at lave forbrydelsen, ved at der etableres en stærk norm om, at det er forkert at begå den, og ved at der etableres vaner omkring lovlydig adfærd. Mange voldslovbrud sker i affekt og uden planlægning og derfor også uden de store overvejelser om risiko for straf, hvorfor den afskrækkende effekt af en høj strafferamme nok er begrænset. Men eksistensen af et lovforbud mod vold kan formentligt have betydning for forekomsten af vold. Tager vi forbuddet mod at bruge vold i børneopdragelsen som eksempel – indført gennem afskaffelse af revselsesretten i 1997 – må vi antage, at ændringer i opdragelsespraksis var startet inden loven kom, men loven bidrog sandsynligvis til at etablere en meget stærk norm imod denne voldsform, med tiden også til at etablere nogle nye opdragelsesvaner i de tusinde hjem. Måske havde loven også en afskrækkende effekt på enkelte forældre, men det var næppe grundet strafferammen. Jeg tvivler på, at det er særlig mange forældre i dag, der overhovedet kender strafferammen for dette lovbrud, og hvis forældre overhovedet tænker over muligheden for straf inden de begår vold mod deres børn, er det formentligt risikoen for at blive straffet de frygter, måske også risikoen for skam og risikoen for de sociale myndigheders indblanding. Det er tvivlsomt at straffens størrelse indgår i overvejelserne. Forskningen på området er ret entydig: Opdagelsesrisikoen og sandsynligheden for at blive straffet har en langt større betydning end straffens strengthed.

De individualpræventive (eller specialpræventive) mekanismer vedrører, hvordan straf kan påvirke de lovbyggere som bliver straffet til at holde sig fra gentagelser. Det kan

ske ved at de oplever straffen som så hård, at det bliver en lærepenge som afskrækker fra ny kriminalitet. Straffen kan også virke ved at de dømte bliver uskadeliggjort ved at de i alle fald i en periode (mens de sidder i fængsel) ikke kan begå kriminalitet. Eller den kan virke ved at de får hjælp til at komme ud af kriminaliteten (resocialisering), for eksempel hvis de under et fængselsophold modtager misbrugsbehandling eller får en uddannelse. For nogle kan straf utvivlsomt være en lærepenge, men det er ikke således, at jo hårdere man straffes, jo mere lærer man. Fængsler tit fungerer som forbryderskoler, og jo længere man har afsonet og jo mere gæld man har oparbejdet til det offentlige, jo sværere er det at leve et lovlydigt liv bagefter. Derfor vil hårdere straffe generelt besværliggøre resocialisering. En uskadeliggørende effekt kan fængselsopholdet utvivlsomt have, og den vil vare længere jo længere straffen er. Men en længere straf kan altså føre til, at man er endnu værre, når man kommer ud, hvorfor det er svært at sige, at længere straf vil føre til færre forbrydelser.

Ud fra disse indsigter om straffens virkninger vil jeg opfordre til forsigtighed, hvad angår at begrunde strafferammer med tryghedsskabende effekter.

Lovforbud mod psykisk vold

I Justitsministeriets seneste offerundersøgelse (Pedersen, Okholm og Balvig 2022) rapporterede 2,5 %, at de i løbet af 2021 var blevet udsat for psykisk vold. Folketinget vedtog straffelovens § 243 med virkning fra 1. april 2019. Denne lov kriminaliserer "groft nedværdigende, forulepende eller krænkende adfærd, der er egnet til utilbørligt at styre den anden," men kun når dette begås af en, der tilhører eller er nært knyttet til den samme husstand, eller en der har haft denne tilknytning, og kun når handlingerne foretages "gentagne gange eller over en periode".

For den daværende justitsminister Søren Pape Poulsen (K) var hensynet til ofrenes retsfølelse afgørende. Han udtalte følgende under Folketingets førstebehandling: "Med kriminaliseringen af psykisk vold vil det fremover stå helt klart, at psykisk vold er uacceptabelt, helt på linje med fysisk vold. Det er vigtigt, at vi som samfund sender et signal til de udsatte om, at det ikke er dem, der er noget galt med. De er ofre, og den person, der har udsat dem for volden, er krænker. Det handler om ofrenes retsfølelse, den skal altid komme først, og vi skal sikre, at ofre bliver mødt, set og hørt i vores retsvæsen." Folketingsrepræsentant Rosa Lund (EL) støttede op om forslaget, men

primært ud fra en ide om forebyggelse: "En kriminalisering af psykisk vold vil forhåbentlig også have en præventiv effekt."

<https://www.ft.dk/samling/20181/lovforslag/l139/beh1/forhandling.htm#speak0>

Juraprofessor Lasse Lund Madsen advarede i stedet imod loven, da han hævdede, Lovforbud mod psykisk vold at de fleste handlinger, som loven adresserede, i forvejen var strafbare, og at lovens handlingsbeskrivelse var upræcis (i Politiken 24. januar 2019): «Det eneste klare, man kan sige om bestemmelsen, er, at den er uklar.» Han så et retssikkerhedsproblem i den uklare handlingsbeskrivelse og gav udtryk for, at de problemer, som denne paragraf var møntet på, kunne håndteres bedre af de sociale myndigheder end af strafferetten.

Retliggørelse betegner retslig regulering af nye livsområder. Når kriminalisering anvendes som virkemiddel til at håndtere et problem, kan det også betegnes som en *legalstrategi* (Dullum og Bakketeig 2017).

To år efter lovens indførelse gennemgik Mølbak og Jørgensen (2022) samtlige anmeldelser for psykisk vold. 430 sager var afsluttede på undersøgelsestidspunktet. De fleste var blevet henlagt, nogle fordi de ikke faldt indenfor lovens rammer, for eksempel hvis det drejede sig om enkeltstående krænkelser eller om personer uden husstandstilknytning. Andre var henlagt ud fra vurderinger af, at det ville være svært at føre bevis, mv. Kun 30 sager var blevet retsforfulgt, og i kun 10 af disse var resultatet domfældelse for psykisk vold.

Alle ti dømte var mænd og alle ti ofre var kvinder, somdisse mænd havde levet sammen med. Kun én af de ti blev dømt udelukkende for psykisk vold. De øvrige ni blev også dømt for andre former for vold, trusler eller overgreb mod samme kvinde, og de fleste var tidligere straffede for lignende forhold. Disse ni ville altså være blevet dømt alligevel, om end formentlig til en lidt lavere straf. Så kun for et enkelt offer blandt de ca. 430 første anmeldere gjorde kriminaliseringen af psykisk vold en væsentlig forskel.

Vi ved ikke noget om, de anmeldere, der ikke fik lov hjælp til at få slået fast, at der var begået en uret mod dem. Men det er tænkeligt, at nogle af dem vil have oplevet, at

anklagemyndighedens henlæggelse eller domstolens frifindelse var et signal om, at det de mente sig udsat for, var acceptabelt.

Det er trist at læse om frifindingerne. En kvinde havde anmeldt sin kæreste for krænkende handlinger, men for retten blev det afgørende spørgsmål ikke handlingerne, men at de to ikke havde haft fælles bopæl, hvorfor han blev frikendt. I andre sager var det afgørende spørgsmål at krænkelserne havde varet for kort tid til at indfri lovens krav om varighed eller gentagelser. To sager blev ikke anset som grove nok. I den ene anmeldte en datter sin mor for groft sprogbrug og for at have forsøgt at bestemme over hendes påklædning. I den anden sag anmeldte en far en mindreårig søn for krænkende tilråb mod sin bror. Sagen sprang åbenbart ud af en konflikt mellem forældrene, der også havde anmeldt hinanden for andre forhold.

Politiken opdaterede tallene 18. februar 2023. <https://politiken.dk/indland/art9220067/Efter-fire-%C3%A5r-med-lov-om-psykisk-vold-er-12-blevet-straftet> På dette tidspunkt havde i alt 17 sager været for retten, og 12 gerningspersoner var dømt. »Vi har endnu ikke knækket koden til, hvordan vi for alvor får ført bevis i de her sager, får fældet nogle gerningsmænd og ydet ofrene noget retfærdighed,« udtalte SFs retsordfører Karina Lorentzen. Hun var blandt fortalere for loven ved dens indførelse, og den manglende anvendelse var ikke gået ud over hendes optimisme.

Dog ligger det i sagens natur, at psykisk vold vil være meget svært at bevise. Politiet vurderer, at det kræver fire til fem gange flere ressourcer at efterforske psykisk vold i forhold til fysisk vold. (Danner 2021 s.20). Der skal eksempelvis graves dybt ned i parternes korrespondance, hvilket også kan være en stor belastning for anmelderen. Hvad kommer der ud af at kriminalisere psykisk vold, andet end at give politi og domstole nok en opgave at løfte? Hvis svaret er, at det var vigtigt at sende et signal om, at samfundet ikke vil acceptere psykisk vold, ville kriminaliseringen ikke være spildt. Men den norm havde vi vel i forvejen: Det hersker bred enighed om, at det ikke er acceptabel adfærd at tale grimt og nedgørende. Kriminaliseringen kan dog have bidraget til at tydeliggøre grænserne for acceptabel adfærd, på samme måde som nogle #MeToo-sager formentligt har bidraget til en større forståelse for, hvornår andres grænser krænkes.

Houge (2023) har påpeget det problematiske i, at selv om kun en mindre andel af de faktisk forekommende voldtægter håndteres af politi og retslige myndigheder i Norge, er den juridiske forståelse for, hvad voldtægt er, blevet den dominerende forståelse også i hverdagslivet. Retsliggørelse af voldtægt har skabt et pres på dem, der opfatter sig som ofre, om at de skal anmelde hændelsen, trods viden om, at det kan være belastende for dem. Idet de anmelder, overlader de definitionsretten til juridiske aktører: Det er dem som skal vurdere, om hændelsen var en voldtægt eller ikke.

Noget tilsvarende kan ses i forhold til psykisk vold. Betegnelsen er blevet almindelig i dagligsproget, således at en række erfaringer nu italesættes på en ny måde. Dette ser Louise Glerup Aner fra Lev Uden Vold som positivt, fordi det skaber en anerkendelse af denne problematik (Mølbak 2022). Men ud fra Hougues ræsonnement er jeg tilbøjelig til at mene, at det ville være bedre at benytte åbne begreber i dagligsproget, mens de juridiske begreber burde reserveres til de klart strafbare forhold. Fra et demokratisk synspunkt kan det ses som et problem, at juraens sprog er svært at forstå for almindelige borgere. Men måske er det faktisk godt, at det juridiske sprog adskiller sig fra dagligsproget.

Betegnelsen "psykisk vold" er blevet et våben, der fremstiller de handlinger, det er møntet på, som ekstra alvorlige – sidestillede med fysisk vold. Med det våben i hånden tager mandsaktivister til orde for at anerkende mænd som ofre for partnervold på linje med kvinder, og følgelig også berettigede til det samme hjælpetilbud (Sørensen 2020). En skilsmisseadvokat fortæller nu sine mandlige klienter at «forældrefremmedgørelse er psykisk vold». Forældrefremmedgørelse er hendes betegnelse på at modarbejde den anden forælders samvær med fælles børn. <https://www.skilsmissekonsulenten.dk/psykisk-vold-mod-maend> Mølbak og Jørgensen (2022) rapporterer også om partnere, som anmelder hinanden for psykisk vold. Så er loven blevet et trecægget sværd.

Beskyt retsstaten!

Retsstatens betydning er uvurderlig. Retsstaten skal beskyttes mod alle former for angreb, også den stille udmatning af den.

Vores retsstat er under pres fra de overdrevne forventninger både folkevalgte og almindelige borgere stiller til den. Den overlæsses med sager, også sager den ikke er egnet til at håndtere. Selv sager den kan håndtere, løses ikke uden ressourcer til efterforskning og domstolsbehandling. Uden dem bliver situationen bare værre - for alle parter: For de overbebyrdede ansatte i politi og retsvæsen; for de ofre, der ikke får deres retsfølelse respekteret, eller skal vente meget længe på at det sker, og for de gerningspersoner, der skal vente urimeligt længe på at kunne komme videre i deres liv.

Danmark har i de senere år også fået ny lovgivning om stalking og grooming og der er forslag om særlig kriminalisering af forhold som ydmygelsesvold, *stealth* (at nappe kondom væk under samleje) og *spiking* (*drugging*). Samtidigt rejses der meget kritik mod politi, anklagemyndighed og domstole for lang sagsbehandlingstid, mangelfuld efterforskning og bevissikring (blandt andet i voldtægtssager jf. DRs serie om henlagte voldtægtsanmeldelser <https://www.dr.dk/lyd/special-radio/en-beklagelig-fejl>), samt for lange varetægtsfængslinger, hvor Danmark har nordisk rekord (Lönnqvist 2023).

Inden nye love eller udvidede strafferammer foreslås som løsninger på et problem, bør der reflekteres konkret over formålet med denne lovændring. Hvis formålet er at styrke fordømmelsen af handlingerne, er det ikke sikkert, at en lovændring behøves, hvis den moralske fordømmelse allerede er stærk. Hvis formålet er at flere skal straffes, skal der afsættes midler til at håndhæve loven. Hvis formålet er at tage hensyn til ofre, skal der sikres, at de faktisk kan få en god retsproces med en rimelig udsigt til at se en gerningsperson dømt. Hvis formålet er at tage hensyn til befolkningens retsfølelse, vil love, der reelt ikke håndhæves, kun være et angreb på denne.

Litteratur

- Andenæs, J. (1977). Nyere forskning om almenprevensjon. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 64 (1-2).
- Dalberg-Larsen, J. og B. L. Kristiansen (2014). *Lovene og livet: En rettsociologisk grundbog*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Danner (2021): *To år med strafbar psykisk vold – ny rapport om erfaringer fra praksis*. København: Danner.
- Dullum, J. og E. Bakketeig (2017). Bruk av legalstrategi mot vold i nære relasjoner. *Tidsskrift for strafferett* 17 (2).
- Feldtmann, B., K. Jørgensen, L. W. Lentz og A. Olesen (2024). Straffelovens utvikling i perioden 1980-2022. *Juristen* 106(2): 50-62.
- Houge, A. B. (2023). Rettsliggjøringens problem: Argumenter for en annen samtale om voldtekt. *Tidsskrift for kjønnsforskning* 47(2-3), p. 67–81.
- Lönnqvist, E. (2023). Prisoners of process. The development of remand prisoner rates in the Nordic countries. *Nordic Journal of Criminology* 24(2): 1-19.
- Madsen, L. L. (2019). «Det er en dårlig idé at gøre dysfunktionelle parrelationer til en politisag. Så er #metoo-kulturen gået for vidt.» *Politiken* 24. januar <https://politiken.dk/debat/kroniken/art6983647/Det-er-en-d%C3%A5rlig-id%C3%A9-at-g%C3%B8re-dysfunktionelle-parrelationer-til-en-politi-sag.-S%C3%A5-er-metoo-kulturen-g%C3%A5et-for-vidt>
- Mølbak, M. (2022) Vi ville beskytte beskytte de udsatte ofre. Men næsten ingen bliver dmømt for psykisk vold. *Zetland*, 21. mai 2022.
- Mølbak, M. og C. S. Jørgensen (2022). Psykisk vold inden for lovens rammer. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 109 (2).
- Pedersen, M. L., M. M. Okholm og F. Balvig (2022). *Udsathed for vold og andre former for kriminalitet. Offerundersøgelserne 2005-2021*. København: Justitsministeriet.
- Skjørten, K. (1994). Problemer ved bruk av legalstrategi mot vold og seksuelle overgrep i familien. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, s. 280-294.
- Sørensen, W. Ø. (2020) *Konstruktionen af 'partnervold mod mænd' som et socialt problem*. Speciale, Kandidatuddannelsen for socialt arbejde, Aalborg Universitet.

Magtudredningen 2.0: Essay-serien

En central del af Magtudredningen 2.0 er en bred inddragelse af forskere, hvis forskning kredser om et eller flere af magtudredningens temaer. Som led i projektet blev der i foråret 2024 afholdt 15 forskerworkshops, hvor oplægsholdere efterfølgende blev inviteret til at omarbejde deres oplæg til et essay. Essay-serien er forfatternes perspektiver på centrale tematikker for en dansk magtudredning og har forfatterne som afsender.

Dette essays er en del af tema 11 i Magtudredningen 2.0's forskningsplan: Hvad er vilkårene for mødet mellem borgerne og centrale velfærdsorganisationer i det 21. århundrede?

De store velfærdsinstitutioner inden for socialområdet, sundheds-, beskæftigelses- og uddannelsessektorerne er nogle af de væsentlige kontaktpunkter mellem borgerne og det politiske system og er centrale for borgernes velfærd og deres oplevelse af legitimitet, magt og afmagt i forhold til det politiske system. Dette tema fokuserer på borgernes indflydelse på den hjælp, de modtager, de fagprofessionelles autonomi; og den magt der udøves i implementeringen af de politiske beslutninger herunder inden for politiet som en del af statens voldsmonopol. Temaet omhandler også den digitale udviklings indvirkning på mødet mellem borgerne og de fagprofessionelle, samt om der opstår teknologibaserede kløfter mellem borgergrupper.